ԾԱՂԻԿ

ԱԶԱՏ ՄԱՄՈՒԼ ԱԶԱՏ ԲԵՄ

Չհրատարակուած ձեռագիրները եւ կը վերադարձուին, երբ խմբագրական են։

Թիւ 2 — **ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԳԻՉԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹ** — 10 ՓԱՐԱ

Հասցէ՝ Ղալաթիա, Գուրչունլու խան թիւ 7 — 22 ՅՈՒԼԻՍ 1908 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ — زاغيك غزته‌سى درعايه‌ده غلطه‌ده قورشونلى خانده نومرو ٧

Արտօնատէր Ա. ՍԱԳԱՏԵԱՆ — Խմբագիրներ ԵՐՈՒԱՆԴ ԹՕԼԱՑԵԱՆ (ԿԱՎՈՇ) ★ ԳՐԻԳՈՐ ԹՈՐՈՍԵԱՆ (ԲԱՆԱԳՈՂ, ԼՈՒՍԻԹԻՆԵԱՆ) — Տնօրէն Ռ. ՍԱԳԱՏԵԱՆ

ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱՌՋԵՒ

Նախ.— Ամբաստանեա՛լ, ոտքի ելիր։ Իզզէթ փաշա ոտքի կ'ելլէ։

—Անունդ ի՞նչ է։

—Իզզէթ։

—Հօրդ անունը։

—Զեմ գիտեր. փի՛ճ եմ։

—Տարի՞քդ։

—45։

—Ի՞նչ ազգէ ես։

—Բիւրտ։

—Արհե՞ստդ։

—Լրտեսութիւն և պնակալեզութիւն։

—Քանի՞ հոգիի արիւնը մտար։

—Հաշիւը չեմ գիտեր, տէ՛ր նախագահ։

—Ութը միլիոն ոսկի հարստութիւնը ուրկէ՞ շինեցիր։

—Հայերը կողոպտելով և Ժէօն-Թիւրքերը ծակը նետելով։

—Քանի՞ Հայ և քանի՞ իսլամ ծովուն խորը ղրկեցիր։

—100,000է աւելի։

—Որչափ անմեղներու մարը լացուցիր։

—Կ'աղաչեմ, տէր նախագահ, դուք ալ հիմա իմ մարս մի՛ լացնէք։

—Պատասխանէ, Իզզէ՛թ, լրբութիւն պէտք չէ։

—Բոլո՛ր Հայերուն։

—Ինչո՞ւ անցեալ օր կը փախչէիր կոր։

—Օձիքս ձեռք չտալու համար։

—Դուն չե՞ս խպնիր այս ըսածներուդ համար։

—Եթէ խպնէի, չէի ըներ։

—Սրիկայութիւն պէտք չէ։

Դատարանը առանց խորհրդակցութեան որոշեց կամուրջին գլուխը կախել չաստիչցած, անամօթ, սրիկայ, լիրբ Իզզէթը, որ դժբախտաբար փախաւ։

× Նախ.—Անունդ ի՞նչ է։

Ամբ.—Մէհմէտ Ալի։

—Պաչաո՞նդ։

—Հէյսէթը Թահզիզիէին նահապետն էի։

—Ի՞նչ էր գործդ։

—Ամէնուն արիւնը մտնել։

—Միջին հաշուով քանի՞ անմեղ սանջած ես։

—Հաշիւը չեմ կրնար տալ, գրեթէ բոլո՛ր Օսմանցիները։

—Հայերը ինչ կ'ընէիր։

—Կը կողոպտէի, տէ՛ր նախագահ։

—Մարդ զլուխ քանիակո՞ն ոսկի առնելով կը գոհանայիր։

—Մէկ մէճիտէն մինչեւ 500-1000 ոսկի։

—Քանի՞ ոսկի ժողված ես այս կերպով։

—75000 ոսկի։

—Եթէ պահանջած դրամդ չտային, ինչ կ'ընէիր։

—Վրանին իֆթիրա կը նետէի և կ'ամբաստանէի որ յեղափոխական են։

—Ի՞նչ տանջանք կուտայիր անմեղներուն։

—Թեւերնուն տակը խաչած հաւկիթ կը դնէի, կոյանոցներու մէջ կը նստեցնէի, միսերնին չըմպըղով կը քաշէի, եւ կը ծեծէի, կը ծեծէի, բայց երբէք... արիւն չէի հաներ...

Դատարանը անմիջապէս որոշեց կախաղանը հանել Մէհմէտ Ալի ըսուած աւազակը։

× Նախ.— Նոխկին ոստիկանապետ Շէֆիզը կանչեցէ՛ք։

—Հրամմեցէք, տէր նախագահ։

—Ոտքի ելիր։

—Կը խնդրեմ, բիւմաթիլմ ունիմ, չեմ կրնար ոտքի ելլել։

—Ոտքի ելիր կ'ըսեմ կոր սրիկա՛յ։

—Շատ աղէկ, մի՛ բարկանաք։

—Քանի՞ տարու ես։

—82 տարու։

—Արհե՞ստդ։

—Հիմա պարապն եմ, (հառաչելով). ա՜հ, ատենօք ոստիկանապետ էի։

—Քեզի կ'ամբաստանեն թէ Հայ անմեղներու արիւնն ես մտեր, անոնց արիւնը խմեր ես, հայկական ջարդին պատճառ ես եղեր։

—Միայն ես չէ՛, տէր նախագահ, Աբդիւլ Իզզէթ փաշան ալ։

—Դուն քու մասիդ պատասխանէ. քանի՞ Հայ սպաննած ես։

—Մօտաւորապէս մէկ միլիոն։

—Քանի՞ Ժէօն-Թիւրք ծովուն խորը ղրկեցիր։

—Միջին հաշուով՝ քանի մը միլիոն։

—Որչա՞փ դրամ գողցար։

—Ես չէի գողնար, Մէհմէտ Ալին կը գողնար և ինծի կը բերէր։

—Ըսել է անիկա գողն էր, իսկ դուն եաթախը։

—Հրամմեր էք, տէր նախագահ։

—Քու մասիդ եղած ամբաստանութիւններէն ո՞րը կ'ուրանաս։

—Ոչ մէկը։

Դատարանը նկատելով որ Շէֆիզ փաշայի պանդո՛կը փակել տուած է, որոշեց այդ ցաւը ամոքելու համար անունովը պանդոկ մը բանալ։

× Նախ.—Կանչեցէք հիմա սա՛ անամօթ Հատին, Բերայի նախկին կառավարիչը։

—Հրամմեր էք, տէր նախագահ։

—Տարի՞քդ, անո՞ւնդ, հօրդ անո՞ւնը, եւայլն։

Նախ.— Զորս հինգ արարքման շիներ ես դուն քանի մը տարուան մէջ, ինչպէս չահեցար այդ դրամը։

—Գողնալով։

—Ինչպէս կը գողնայիր։

—Աս ու ան կը մատնէի, հանրատուներու հետ ընկեր էի, խաղամոլութիւնը կ'արտօնէի, և ամէն Հայու կը սպառնայի։

—Ի՞նչ կերպով։

—Ո՛ և է մէկը կը բռնէի, քանի մը օր կը բանտարկէի, այն ատեն քանի մը հարիւր ոսկի կը պահանջէի չուրջիններէն; կը բերէին, ես ալ աղատ կ'արձակէի։

—Եթէ չբերէի՞ն։

—Ես ալ բանտէն չէի հաներ։

—Եթէ տալու դրամ չունենայի՞ն...

—Որի՞ն հոգը. բանտին մէջ կը մահեցնէի։

—Մէյ մը եկողը մէյ մըն ալ կը բերէի՞ր։

—Ամէ՛ն անգամ որ դրամի պէտք ունենայի, անմիջապէս անոնցմէ մէկը ո և է սուտով մը ծակը կը թիւէի... այն ատեն փարան կը ցնծային։

Դատարանը որոշեց 101 տարի բանտարկել Համիտն և բոլոր աբարդըմանները առնելով՝ Օսմ. դոմիդէին նուիրել։

× Նախ.—Կէօչէ Օղլուն հոս կանչեցէ՛ք։

Կէօչէ Օղլու Անտոն սեւեռայի մը մէջ դատարան ներկայացաւ։

—Անտո՛ն, քու աղգակիցներդ քեզի կ'ամբաստանեն թէ անոնցմէ շատերու արիւնը մտեր ես։

—Սուտ է, տէ՛ր նախագահ։

—Ամէնուն դէմ ժուռնալ ես տուեր։

—Սո՛ւտ է։

—Ամէնքը ծակը դրեր ես. դուն Նազիֆ Սիրուրիին մարդն ես եղեր։

—Ինչ ընեմ, տէր նախագահ...

—Դուն ամսէջօր լրտես մըն ես եղեր. օրորոց-լրտես մը։

—Ներէ՛ ինծի, տէր նախագահ։

—Հօրմէդ 50,000 ոսկի ժառանգած էիր որով կրնայիր շատ աղէկ ապրիլ, բայց դուն Զիա կոչուած անձի մը հետ հոգիներ այրեր և անմեղ աղջիկներ գլխէ հաներ ես։

Անտոն կը լռէ։

—Դուն քու ծնողքդ ալ մատներ ես, քու ընտանիքիդ անդամներն ալ. քրոջդ Եւրոպա մեկնած միջոցին զայն ձերբակալել տուեր ես։

Անտոն կը լռէ։

—Դեռ անցեալ տարի Ղալաթիոյ եռաձայնին դպրապետը իր Հնչակեան ամբաստանեցիր։

Անտոն մի՛շտ կը լռէ։

—Անտո՛ն, դուն լրտեսներու ամէնէն ցածագին եղար, որովհետեւ դոնէ անոնք փարա չահելու նկատումը ունէին, մինչդեռ դուն վրայ փարա կուտայիր անմեղներ այրելու համար։

—Մեղա՛յ, կիրակի օր Ս. Յովհան Ոսկերերան գացի և մեղայի եկայ։ Աստուած ինծի ներեց։

—Բայց Աստուծմէ առաջ պէտք է պատիժդ քաշես՝ 101 տարուան բերդարգելութեամբ։

Անտոն կը մարի կ'իյնայ։

× — Հայերու Պատրիարք Օրմանեանը հոս կանչեցէ՛ք։

Մաղաքիա կը ներկայանայ տժգոյն և դալկահար։

—Օրմանեա՛ն, ազգդ քենէ հաշիւ կը պահանջէ կոր։

—Տէր նախագահ, ես մնանկացած եմ, չեմ կրնար հաշիւ տալ։

—Ազգդ քեզի իր դող և լրտես կ'ամբաստանէ կոր։

—Մեղա՛յ, մեղա՛յ, մեղա՛յ։

—Դուն ազգին որբերուն, այրիներուն, աքսորուածներուն ու փախածներուն դրամը պօղազդ անցուցեր ես։

—Մեղա՛յ, մէյ մըն ալ չեմ ըներ։

—Մի՛ ըներ։ Արդէն թող տուող չկայ որ ընես. հիմակուհիմա հաշիւները մաքրէ և լրտեսութեանդ համար մօրուքդ ածիլէ նստէ։ Լրտեսութեանդ համար որոշ պատիժ մը չենք սահմաներ քեզի, որովհետեւ այն ատեն Թուրքիոյ երեք քառորդ մասը պէտք էինք պատժել։ Բայց դուն իր Պատրիարք ազգդ մատնած ըլլալուդ համար պիտի երթաս Երուսաղէմ պիտի բնակիս։

× Նախ.—Սէլիմ Մէլհամէն կանչեցէ՛ք։

Բարապանը.— Բացակայ։

Դատարանը ի բացակայութեան 15 տարի բանտարկութեան դատապարտեց անամօթ Սէլիմը։

× Նախ.—Նէճիպ Մէլհամէն կանչեցէ՛ք։

Նէճիպ կուգայ. խեղճը շաբթուան մը մէջ կմախք է դարձած։

—Բոլոր գողցած դրամներդ բե՛ր նայինք, կ'ըսէ դատաւորը։

—Ամէնքն ալ կերայ։

—Ուրեմն դուն ալ 15 տարի կե՛ր և նստէ՛։

(Դատարանը դեռ կը շարունակուի, բայց տեղ չունենալնուս պատճառաւ «շարունակելի» կ'ըսենք)։

ԽԱԴԱՐԻԼԱ

ՍԻՆԼՔՈՐ ԴԷՄՔԵՐ

II.

ԲԱՐԳԷՆ... ՎԱՐ ԹԱՓԷ

Շուն մը. ո՛չ աւելի, ո՛չ պակաս։

Զինքը չճանչցող չկայ։

Շատեր իր կեղծաւոր կը ճանչնան. ոմանք զայն միայն Մուշի որբերուն 150 ոսկին իր ուտողը կը դաւանին. ես իրեւ սպրբխապետ կը ճանչնամ զայն. դո՛ւն հակառակը կը պնդես և Ղալաթիոյ Մատենադարանին մէջէն ըրած դողութիւնները երեւան կը հանես. ուրիշ մը Օրմանեանի ձաղն է կ'ըսէ՝ այս հաղար

—Խերս անիծեցէ՛ք... ես ալ Դոմինիկեան Վ.ի մը նման բոպիկ ոտքերով Հռոմ կը փախչիմ կոր։

անգամ դարչելի վարդապետը, որուն հոգին հիմակուընէ ապահովագրած է նոյնինքն... Պ. Սագայէլ։

Ժպիտ մը. Ցուդայի, վասակի ժպիտ մը, որ անդադար կը խաղայ անոր արդէն սեւացեալ դէմքին վրայ, երբ նոյն իսկ նախատես զինքը։

Երբ թքնես՝ անձրեւ կուգայ կ'ըսէ։

Ողնիի կը նմանի. որքան մօտենաս այնքան պատեանին մէջ կը քաշուի եւ փուշերը դէպի քեզի կ'ուղղէ։

Եթէ ձեռքէն գայ, մէկ քանի հոգիներ կայ — ես ալ մէջը— որ կամ պիտի մատնէ և կամ... հում հում պիտի ուտէ։

Բարեբախտաբար կարծեմ իրեն ծեծ ուտելու շրջանն է որ սկսաւ։

Օրմանեանի այս անվերապահ եւ խոսրամանկ բարեկամը և փոքրաւորը, ո՛րն որ կ'ուզէք, գողցած փարաները չահագործելու ետեւէ միայն եղաւ։

Կը կազմէր մասը այն սինքլոր դէմքերուն, որոնցմով շրջապատուած էր մօնսէնեօր Անտառապետեան։

Ղալաթիոյ քարոզիչ. Ամենափրկիչ եկող գեղուհիներէն ոմանք անձնուիրաբար խոստովանցնող. վերջապէս մարդ մը որ Ղալաթիոյ բնակիչ է՝ ամէն կերպով և սակայն Ղալաթիան պատրուակ մըն է իրեն համար. ամէն տեղ էր, բաց ի Ղալաթիայէ։

Հոն չէր պառկեր սակայն։

Թէեւ դո՛ւն, ան, միւսը կը կարծէին թէ մաքրակենցաղ... այդ եկեղեցականը (անարժանը), այդ Այնթապցի մարդուկը, այդ անկրօնը և անաստուածը հոն կը դիւրէ։

Ո՛չ, հաղար անգամ ո՛չ։

Բանկալթիի գեղուհին՝ Սամսոնուհին ո՞վ պիտի հովուէր, այն խեղճը ո՞վ պիտի մխիթարէր գիշերները և այդ չէ՞ր արդէն պաշտօնը Բարգէն վարդապետին։

Զինքը կարելի էր տեսնել ամէն օր Բանկալթիի չիտակ ճամբուն վրայ, որ կը քալէր ճիշդ կաթողիկոսի մը պէս. խեղճին ուրախութիւնը փորը մնաց. ինչե՞ր չպիտի ընէր, երբ —Աստուած մի՛ արասցէ— Օրմանեան յաջողէր կաթողիկոս ըլլալ։

Բի՞չ աշխատեցաւ, Արարատի մէջ երեք աստղանիշով քիչ յոդուածնե՞ր գրեց. բայց զուր չանք անօգուտ վաստակ, որովհետեւ այլեւս վար առնուեցաւ ձեղիպէսներուն դիմակը, ձեղի՝ ձեր պաշտօններուն գլուխէն դուրս աւելու կարգը եկաւ, ո՞վ Բարգէն վարդապետ և անիծապարտ ընկերութիւն։

Արմաշ գացիր ինկար վերջապէս. ուսանողները, խեղճ որբեր, դուրս ըրիր ամէնքը մէկէն՝ որպէս զի քիչ մը աւելի չահ ձգէր վանքը քեզի. Հիւանդանոցի մասնիչ, խաբիէ անօրէնին և տիկնոջ հետ ինչե՞ր չըրիր վանքին մէջ, ինչե՞ր չըրիր նախկին վանահայրին, այդ անբասիր և քեզի պէս հաղար հատ արժող Թորգոմ վրդ.ի դէմ, զայն արատաւորելու համար։

Հաշիւ պիտի տաս հիմայ մեզի թէ՝ ի՞նչ ըրիր երեք ամսուան մէջ զրկուած 3—400 ոսկին. կոկորդդ խիստ քննութեան մը բովէն պիտի անցընենք տեսնելու համար թէ՝ սովեալներու անունով եկած դրամները, որոնք քեզի կը զրկուէին ա. նընդհատ, կոկորդիդ ո՞ր կողմը փակած են։

Աւելի աղէկ էր կատուին թոք վըստահիլ, քան թէ մեր դպրեվանքը քեզի, որուն վանահայրական աթոռը պղծեցիր։

Սինքլոր դէմքերուն երկրորդին արժանանալու համար չնորհաւորելով քեզ, ո՞վ խորամանկ իժդ դու, ո՞վ յաւակնոտութեան ու ամբարտաւանութեան մարմնացումը, յանուն ճշմարիտ հայրենասէրներու, բարեհաճէ չուտով կորսուիլ մեր այդ նուիրական վանքէն, եթէ ոչ վկայ այն աղատութիւնը որ չնորհուեցաւ մեզի մեր սիրեցեալ Կայսրէն, ճամբու ծախքը աչքերնիս պիտի առնենք և պատգամաւորութիւն մը պիտի զրկենք Արմաշ երեսդ... թքնելու համար։

Թէև աւելի կը նախընտրես որ թքքնենք երեսդ... քան թէ հին հաշիւներդ աչքէ անցընենք։ Կոկորդէդ դուրս հանենք Մուշի որբերուն և այրիներուն դրամը։

Այսչափ մըն ալ չէիր արժեր, որովհետեւ օձերուն դէմ չեն մաքառիր, այլ կը ճղմեն։

ԽԱՐՍԱՄԱՆ

ԱՊՏԱԿՆԵՐ

Զա՛րկ, բայց մտիկ ըրէ՛։

Լուր եկաւ թէ՝ Տաճատ վրդ. ոսոխականական նախարարութեան Հայեցքը քահանիգիգիե ըսուած աւաղակային ակումբին rեիս անուանուեր է և Վահրիճ վրդ. ալ՝ բանտերու տնօրէն։

★ Այս օրերս Հայ թերթերու խմբագրատունները այցելեց ջոջ վաճառականներէ կազմուած պատգամաւորութիւն մը խնդրելու համար որ իրարու միս չուտեն։ Խմբագիրներէ ոմանք պատասխանեցին թէ գրվրբմբգը սուղ է և հետեւաբար ժան միս միայն կրնան ուտել։ Ասչէ խնդիրը. այս վաճառական մենծ աղաները ասկէ առաջ քենեզգիլ չէին ըներ նոյն իսկ մեզի բարեւ տալու։—խելքերնին նո՞ր գլուխնին եկաւ։

★ Հռոմէն կը տեղեկացնեն թէ՝ պապը Օրմանեանին կարդինալութեան աստիճան տուած է։ Այս առթիւ չնորհաւորական քառթեր ղրկած են Տիգրան Տէր Ներսէսեան և զաւակունք, Պետրոս Զէբի Կարապետեան, տօքթ. Թօքճեան, Արիս Ֆէսճեան, Բարգէն վրդ., Մկրտիչ Մելիքեան, Ոսկերերանի մեծաւորը և բոլոր խաչագողներն ու պնակալէղները։

★ Թաղապետական պաշտօնեաները պակաս հացերը կը գրաւեն... իրենց տուները տանելու համար։ Միայն այն հացագործներունը չեն կշռեր, որոնք կաշառք կուտան՝ ամսականի դրութեամբ։

★ Մկրտիչ Մելիքեան խմբագրատունս այցելելով, խոստացաւ հինգ ոսկի տալ, եթէ չհրապարակենք այն անունները, որոնցմէ 40ական—50ական ոսկի առած է ամուսնական խնդիրներ յաջողցնելու համար։ Նոյնը ըրին կամ պիտի ընեն կրօնական և քաղաքական ժողովներուն անդամները, բացի մէկ քանի բացառութիւններէ։

★ Կ'ըսուի թէ Տ. Ոսկի մտադիր է Տ. Պագրտ յորջորջուիլ այսուհետեւ, խամզելու օրերէն դիզած ոսկիները ապահով տեղ մը պահելէ վերջ։

★ Աղատութեան հովը փչելուն պէս Բասիմ պատնէշէն վար ինկաւ և ինքզինքը գտաւ կաղ իշու մը վրայ, որ զինքը պիտի առաջնորդէ Պաղտատի ճամբով դէպ ի Հայրենիք։

★ Վարդավառի կիրակին Սուրբենանց սեղանին մասնակցողներէն լրագրող մը իր մէկ պաշտօնակցին յանկարծ կը հարցընէ. —«Սակայն կրնա՞ս ըսել թէ քանի բաղմականներ կան»։— «25 կը պատասխանէ միւսը»։ —«Սխա՛լ, մէկ աւելի. որովհետեւ դուն երկու հոգիի տեղ կուտես կոր»։

★ Երկու խմբագիրներու մէջ (նոյն օրը).—«Կօշիկս ծակեր է։»—«...Աղատութեան չունչ առնելու համար բերանը բացեր է» պատասխանեց միւսը։

★ Իտարէի Մախսուսէի ընկերութիւնը որոշած է իր չոգենաւերը ղրկել Անգլիա՝ մասնակցելու համար նաւային մրցումի մը, որուն մէջ վստահ է թէ առաջնութիւն պիտի չտին... յետադիմութեան մէջ։ Գատրգիւղի Ա թիւ չոգենաւը առաջնութիւնը պիտի չտի անշուշտ։

★ Հորոյին բնաւ հիշին չէ գացեր Օրմանեանի գապինէին անկումը. անցեալ օր Գնալիի մէջ ժամերով պաշտպաններ է Օրմանեանը՝ յայտարարելով թէ անիկա օտման այիսի մը չէ, այլ... սուրբ մը։

★ Ո՞վ է ան որ Խասգիւղի երբեմնի քարոզիչն էր, Գասըմ-Փաշայի պատուակալ կարճահասակ քարոզիչը, Պատրիարքին անձնական քարտուղարը, Կրօն. Ժողովոյ դիւանապետը, Ֆէրիգիւղի քարոզողը և այլն.։ Մեզի կը հարցնեն թէ ինչո՞ւ Տիրայր վրդ. Խասգիւղի նաւամատոյցը չելլեր չոգենաւով, այլ թաղերու մէջէն կը քալէ հեսիոտն։—Իր Տիւլսինէն տեսնելու համար անշուշտ։

★ Պրուսացիները թէև Արշարունի Սրբազանը կանչեր են իրենց քով, բայց Սրբազանը պատասխաներ է թէ ժամանակ չունի երթալու, երբ Գնալիի օդը ա՛յնչափ օդատուն է հոս։

★ Անտոն Ալիք աղգասիրական ճառ մը խօսեր է կիրակի օր Ոսկերերանի եկեղեցին թրքերէն լեզուով։ Կը տեսնէ՞ք գլխուս եկածը.—Անտոն Ալիք՝ աղգասէ՛ր։ Անկէ վերջ Հաճիպիար ամպիոնը ելեր է և ընթերցանութիւն մը ըրեր է մանկապարտէզի լաճի մը նման։ Ներկայ Էնկիւրցի կիները սաստիկ գայթակղեր են.— «Քա՛ պաշըմըզա կէյեանէ պա՛գ, շիմտի աշխարհականլարտա խարոզ վէրմէյէ պաշլատըշար։»

★—Մարի՛կ, ինծի 10 ղրուշ տուր։

—Ի՞նչ պիտի ընես նորէն։

—Երթամ Ծաղիկ պիտի ծախեմ։

—Քա ծաղիկ ծախելով ի՞նչ պիտի չտնես, դուն պաղչէպա՞ն ես։

—Քա չէ՛ մարիկ, ան ծաղիկը չէ՛, զաւեշտաթերթ Ծաղիկը, մէջը Պատրիարքին պատկերն ալ կայ։

—Քա, ձգէ՛, չօճոխս, ատ հէրիֆը իր ազգին խե՛ր մը չունեցաւ, ո՞ւր տեղէն ո՛ւր իր պատկերը քեզի խեր պիտի ունենայ։

ՍՕՍԻԷԹԷ ԱՆՕՆԻՄ

ԳՐԱՔՆՆԻՉՆԵ՛Ր, Ո՞Ր ԾԱԿՆ ԷՔ...

Շաբաթէ մը ի վեր գրաքննիչի սուրաթ տեսած չունիմ, — փա՜ռք Աստուծոյ, և կը յուսամ մինչեւ մեռած օրս չտեսնել։

Մեր այդ դամոկլէսեան սուրերը, մեր այդ կենդանի պատուհասները, մեր գրիչներուն այդ սիրելի բարեկամները, զորս ամէն առտու իրիկուն չորս հինգ անգամ տեսնելու մեծ երջանկութիւնը կ'ունենայինք՝ ամէն անգամուն ալ գլուխնուն բան մը իջեցնելու անդուսպ փափաքը զգալով, մուկերու նման մէյ մէկ ծակ մտեր են, թերեւս իրաւունք գլուխնին բան մը չստանալու համար։

Եթէ գիտնայիք, ինչե՞ր քաշել կուտային մեզի, այդ տրամաբանութեան և ողջմտութեան ամբակում առաքելները։

Նախ ասող բառը կարելի չէր գործածել, որովհետեւ Օսմ. դրօշակին վրայ աստղ մը կայ և մեր սիրելի Վեհապետը Եղլդզ կը բնակի։

Բացարձակապէս արգիլուած էր մեզի ըսել.—«Ի՞նչ գեղեցիկ են աստղերը, աստղերը երկինքին ջահերն են, աստղերը Աստուծոյ մեծութիւնը կը պատմեն...»։

— Թերեւս մէկ տարուան մէջ տասը միլիոն աստղ բառը ջնջուած է հայերէն գրուածքներու մէջէն։

—Կայսրը չուզեր որ աստղ բառը գործածուի, կ'ըսէին մեզի այդ խմբագրի ստախօսները։

Ու աստղին տեղ կը դնէին լուսաւոր, շող, երկինքի արեւ, ասուպ, չեմ գիտեր ի՛նչ... Եթէ ձեռքերնուն գար երկինքին աստղերը պիտի վերցնէին, ըսելով որ չեն փափաքիր անոնցմէն գանուիլը։

Եւ ասիկա իրենց իրաւունքն էր, որովհետեւ եթէ այսպէս չընէին ամսական... 350 ղրուշնին չպիտի կրնային առնել։

Ասա՛նկ ամսականի մը համար ա՛յսչափ վարնոցութիւն, խաչո՛ր, ասանկ բան մը ընելու համար մարդ՝ ոչ թէ սանսեոr, այլ... սամսար ըլլալու է։

Յետոյ, մեր ցաւագար գրաքննիչները արգիլած էին մեզի խօսիլ յառաջդիմութեան, զարգացումի, ազատութեան, անկախութեան վրայ։ Այն բառերը կ'երեւի թէ չատ վնասակար են եղեր և երկրին տապալման պատճառ, և մենք այդ բառերը փրկելու համար կը պարտաւորուէինք մէյ մէկ կրթ. փակցնել անպատճառանոց. — կրթ. յառաջդիմութիւն, կրթ. զարգացում, կրթ. ազատութիւն, կրթ. անկախութիւն, կրթ. կրթ. կրթ...։

Ազգ բառը արգիլուած էր նմանապէս, և անոր տեղ դրած էին համայնք անճոռնի բառը։ Ազգային չկար, այլ... համայնքային։ Կը զարմանամ թէ ի՞նչպէս չէին ջնջած ազգական բառն ալ, քանի որ ան ալ ազգով մը կը սկսի. կը վստահեցնեմ ձեզի թէ աչքերնէն փախած է, ապա թէ ոչ ա՛ն ալ կը ջնջէին։

Ցիմար բառը արգիլուած էր, մինչև որոշ ժամանակ մը։ Անկէ վերջ... արտօնուեցաւ։

Միտքերնէդ կ'անցնէ՞ր թէ սարսափելի արգելքի տակ դրուած էր նորավեպ անմեղունակ բառը։

Մեծախօսութիւն բառն ալ ջնջուած էր ձեռագիրներու մէջէն, որովհետեւ ասկէ 8-10 տարի առաջ Դոգլէն Պոլիս եկաւ և գրաքննութիւնը խծբծող մենախօսութիւն մը արտասանեց։

Ցիմարութիւնը արգիլուած էր թատերաբեմին վրայ. դերասան մը տասը տարիէ ի վեր չէր կրնար յիմարանալ. կ'ապուշնար, կը ցաւագարնար, ի՛նչ կ'ուզէք կ'ըլլար, բայց չէր կրնար խելքը թռցնել։

Եւրոպական թատերախումբերը բերանաբաց կը մնային, երբ կը լսէին թէ չեն կրնար արտասանել թագաւոր բառը. եւ իրենց թատերախաղերուն բոլոր թագաւորները անմիջապէս կը մկրտուէին եւ կը փոխուէին կոմսի, մարքիզի, դուքսի։ Իշխանուհի ալ չպիտի ըլլար, այլ մարքիզուհի, դքսուհի, կոմսուհի։ Թատերախաղերու թագաւորները և իշխանուհիները կրնային դատ բանալ իրենց անձին դէմ եղած այս նախատինքին համար, բայց գիտէին որ ապուշներու դէմը կը գանուին կոր։

Երբեմն եւրոպացի դերասանները չուարելով իրենց բերնէն կը փախցնէին ակամայ թագաւոր կամ իշխանուհի բառը։

Այն ատեն գրաքննիչը ոտք կ'ելլէր իրար անցած, բեմ կը վազէր չնչահեղձ և կը սկսէր պոռալ.

—Ի՞նչ ըրիք, վազը դիս պաշտօնէս պիտի հանեն, իմ դժբաղդութեանս պատճառ պիտի ըլլաք։

Բերայի Ամփիթատրոնին մէջ երկայնահասակ մարդ մը կար որ անմիջապէս Տպագր. տեսուչին և ներքին գործոց նախարարին ժուրնալ կուտար, երբ... թագաւոր բառը փախէր մէկու մը բերնէն, թէեւ խնդրի նիւթ եղող թագաւորը Լուդովիկոս ԺԴ.ը կամ Մասգոթին Լօռան ԺԷ.ն ըլլար։

Շէյքսպիրի Օթթէլօն արգիլուած էր, բայց Օթթէլլօն Նախանձոտի վերածուած՝ կը շարունակէր ներկայացուիլ։

Շէյքսպիրի Շայլօքն ալ քանիցս արգիլուեցաւ, որովհետեւ Շայլօք հրեայ վաճառական մըն էր և Ղալաթիոյ թղթավաճառները գոհ չէին մնար Շէյքսպիրի այս գլուխ-գործոցէն։

Ամէնուն գիտցած Արմայն զրօսանուն փոխուած և եղած էր Բիկոլէթթօ. մեծագոյն յեղափոխութիւնը կը նշանակէր Համլէթ խաղալը. Սիս, Բիւ-Պլաս, Էռնանի, ասոնք անիշխանական թիեմներ էին։

Մնակեան Պալմմանի մը ունէր, որուն եօթը տարիէ ի վեր արտօնութիւն չէին տար. ինչո՞ւ. որովհետեւ վերջին վարագոյրին... մեռեալներու ոտուերները կ'երեւէին։

Անցեալները զիս մա՛զ մնաց մինչեւ Թարապլուս պիտի քշէին, որովհետեւ երգչուհի մը բեմէն ըսաւ.—«Բալէ՞ աղջիկս քալէ՞...»

Կ'երեւի թէ... քալէն ալ արգիլուած էր։

Գրաքննիչները իրենց չհասկցած բաները չէին ձգեր, և որովհետեւ ընդհանրապէս բան մը չէին հասկնար, կ'երեւակայէք մեր վիճակը։

Անգամ մը բօ-բուռի ֆրանսերէն բառը ունէի գրած։

—Պու նէ՞ տէմէք, հարցուց բարակգլուխ գրաքննիչ մը։

Երբ հասկցուցի,

—Նէ՞ լիւզումը վար, պատասխանեց, բօ-բուռի չգար, օնըն եէրինէ կիւզէլ օբէրա բարչալար գօ՛...

Անգամ մը ֆահիֆահ բառը գրած էինք ի նչան քրքիջի ու ծիծաղի. սիրելի բարեկամ մը անմիջապէս մեզի ժուռնալ բրաւ, ըսելով որ գահին ակնարկած ենք՝ քա՛հ-քա՛հ ըսելով։

×

Ա՜հ, մանաւա՛նդ իմ քաչա՛ծս, ա՜հ։

Սկիւտարցի գրաքննիչ մը ունէինք որ բացարձակապէս կ'արգիլէր ինծի Սկիւտարցիներու վրայ խօսիլ.

—Եղբա՛յր, ամէնքն ալ բարեկամ են, չըլլա՛ր, հանէ՛... կ'ըսէր։

Բերացի գրաքննիչը Բերացիները կը հանէր...

Օրթագեղցի գրաքննիչը Օրթագեղի պատիւը կը պաշտպանէր ընականաբար։

Լրագրին տէրն ալ Պոլսեցի էր, որով Պոլսեցիներու վրայ չէի կրնար գրել։

Խմբագրապետը Գումգապուցի էր. Գումգապուցիի դէմ խօսիլ չէր ըլլար։

Հետեւաբար, չատ անգամ կը սարսռուէի Զինիմաչունի վրայ խօսիլ։

Վրան բայը գրաքննիչներու բարոյականը կը խանթարէր, որոնք գուրսը ամէն խաղք կ'ուտէին բայց մեզի գալերնուն պէս մեյ մէկ սուրբեր կ'ըլլային։

Եկեղեցականներու մասին գրելն ալ չէր ըլլար, որովհետեւ մարդիկը բարեպաշտ էին և ամէն հինգշաբթի Ղալաթիոյ ժամը մոմ կը վառէին։

—Աստուածնիդ սիրէք, ի՞նչ ապուր ուտեմ, կը հարցնէի իրենց։

—Միսաք Գօչունեանին պէս բարոյական բաներ գրէ՛, կը պատասխանէին, տե՛ս, անկէ բան մը ջնջած ունի՞նք։

Օ՛Լ ՌԱՅԹ!

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂԱՆԱՆ